

Tove Samzelius

Kontext och deltagande kunskapsprojekt

– en kritisk reflektion

Participatory Knowledge Projects – a critical reflektion

Drawing on 20 years of experience of involving marginalized single mothers in participatory knowledge projects, this article offers a personal and critical reflection on the importance of the contexts within which such projects are developed. Through concrete examples of projects, developed in different historical periods and welfare regimes, the author illustrates how the political and economic context can create both opportunities and barriers for participation of disadvantaged groups and the grassroots organisations that represents them. Some of the tensions as well as benefits that might arise when more radical self-organised grassroots groups partner up with academic institutions are also highlighted. Finally, ethical questions regarding the ideals of involvement of marginalized groups within a welfare context where the time to participate is regulated and constrained are raised. Consequently, it is argued, there is a need for wider critical reflection and continuous dialogue regarding how the fundamentals principles of more radical traditions, both within research and social work, can be adapted and incorporated in new ways, whilst also learning from past experiences.

Key words: participatory research, co-production, single mothers, welfare reform, time

Tove Samzelius är lektor vid institutionen för socialt arbete, Malmö universitet

Kontakt: tove.samzelius@mau.se

Inledning

Jag kom i kontakt med deltagande forskning, eller *participatory research* (PR), i Storbritannien i början av 2000-talet när jag arbetade för *Single Parent Action Network* (SPAN) – en organisation skapad av och för ensamstående föräldrar med erfarenheter av fattigdom och diskriminering. Jag hade blivit introducerad till SPAN av en vän när jag själv levde som ensamstående mamma och var i behov av stöd och råd. Så småningom började jag arbeta för organisationen, först deltid med administration och senare på heltid, bland annat inom det team som ansvarade för den deltagande forskningen och politisk påverkan. Efter några år tog jag över rollen som verksamhetschef för SPAN:s utbildnings- och stödcenter och under en kortare period var jag tillförordnad chef för hela organisationen. De flesta anställda hade, precis som jag, personliga erfarenheter av att leva som ensamstående föräldrar med begränsade resurser, vilket också fick en betydelse för hur organisationen kom att utveckla deltagande kunskapsprojekt.¹

Som den amerikanska sociologen Patricia Hill Collins påpekat: ”Kontexten inom vilken människor gör intellektuellt arbete är lika viktig som innehållet av idéerna självt” (2017 s. 14).² Collins har bland annat skrivit om svarta kvinnors organisering i USA under 1960- och 70-talen och analyserat hur social mobilisering och feministiska kunskapsprojekt formas både i samspel med, och som en reaktion mot, materiella levnadsvillkor och tidens dominanta idéer. Parallellt, men också sammanflätat med, den mer välkända medborgarrättsrörelsen mobiliserade sig mödrar i USA för rätten till välfärd och ett liv fritt från fattigdom. Det politiska medvetandet bland dessa kvinnor uppstod inte ”utifrån en teoretisk förståelse för kvinnors plats i samhället, utan ifrån en världsbild som formades utifrån ens vardagsliv” (Nadasen 2005 s. xvi).

De ensamstående mödrar som startade SPAN i slutet av 1980-talet, och dess föregångare *Bristol One Parent Project* (BOPP), kom från en liknande bakgrund och inspirerades av andra gräsrotsrörelser som fokuserade på organisering av egna resurser och politisk påverkan. 1980-talets Storbritannien präglades av politiska konflikter och polarisering, inte minst genom konfrontationer mellan företrädare för statsapparaten, det politiska etablissemanget och fackföreningar. I Bristol, liksom i andra städer runt om i landet, bröt även våldsamma protester ut mot rasism och orättvisa levnadsvillkor. Bristen på barnomsorg, trygga bostäder som kunde ge skydd mot våld, diskriminering och arbeten som var möjliga att kombinera med föräldraskap gjorde att en majoritet av de ensamstående mödrarna levde på existensminimum.

1 SPAN var en självständig organisation mellan 1990 och 2016 när verksamheten blev en del av Barton Hill Settlement. SPAN:s historia finns arkiverat i Feminist Archives South vid Bristol University. Organisationens historia har även dokumenterats genom ett deltagande forskningsprojekt, som utförts av forskare vid Bristol University. Mer information finns på projektets webbplats: <https://www.th espanproject.org.uk/>

2 Citat som ursprungligen publicerats på engelska är översatta av författaren.

Det var inom detta sammanhang som SPAN kom att bli en av de gräsrotsorganisationer i Storbritannien som blev involverande och drivande i utvecklingen av deltagande kunskapsprojekt i samverkan med forskare. Forskningen, och den deltagarorienterade ansats som genomsyrade hela organisationens arbete, sågs dock inte bara som en möjlighet att medverka till en fördjupad kunskap kring ensamstående mödrars livsvillkor, den betraktades "även som ett verktyg för bildning och utveckling av medvetandet samt för mobilisering för handling" (Starrin 1993 s. 120). Forskningen sågs alltså som en del av ett större sammanhang av medvetandegörande, utveckling, handling och påverkan där utforskningen och den fördjupade kunskapen kring samspelet mellan vardagsliv och politik blev central. Den deltagande forskningen blev därigenom också ett ideal.

Ideal är dock inte alltid helt enkla att leva upp till och förverkliga i praktiken. Inte minst när flera aktörer, som ibland kommer med olika förförståelse och intressen, ska samverka i samma projekt och kring ett gemensamt mål. Yttre faktorer som den politiska och ekonomiska kontexten som vi är verksamma inom kan också forma förutsättningarna för marginaliserade grupper att medverka i processer som främjar kunskapsutveckling. I den här artikeln kommer jag, utifrån mina erfarenheter av processer som involverat marginaliserade ensamstående mödrar i Storbritannien och Sverige, att kritiskt reflektera över betydelsen av kontext för deltagande kunskapsprojekt (jfr Collins 2017 som skriver om feministiska kunskapsprojekt).

Jag inleder artikeln med att kortfattat redogöra för den mer radikala och kritiska deltagande forskningstraditionen och hur den formade SPAN:s verksamhetsutveckling och kunskapsprojekt. Därefter går jag över till att diskutera betydelsen av den politiska och ekonomiska kontexten som möjliggörare och hur detta kan komma att forma hur en organisation som SPAN drivit deltagande kunskapsprojekt och verksamheter som involverat marginaliserade grupper. Jag fokuserar också på betydelsen av hur tid alltmer kommit att regleras i välfärdsstatens marginaler och hur det kan påverka människors förutsättningar att medverka i deltagarorienterad forskning. Avslutningsvis konstaterar jag att den välfärdspolitiska kontexten gjort det svårare för marginaliserade ensamstående mödrar att aktivt medverka i deltagande kunskapsprojekt. En kritisk reflektion som beaktar de här svårigheterna är nödvändig för att vi även fortsättningsvis ska kunna utveckla ny kunskap och ett praktiskt socialt arbete grundat i människors levda erfarenheter.

Kunskapssyn och radikalt socialt arbete

Den kunskapssyn som låg till grund för utvecklingen av den mer kritiska och radikala deltagande forskningstraditionen, vilken SPAN:s tidiga engagemang grundades i, är sprungen ur idéer som växte fram under 1960- och 70-talen. Den politiska

tiden av protester och revolt gentemot den tidigare politiska ordningen, bland annat fattigdom, kolonialism och förtryck av minoriteter, var en viktig kontext. Den kritiska pedagogiska tradition som utvecklades inom vuxenutbildningen, för vilken Paulo Freire (2021) är den mest kände förkämpan, var också betydelsefull i sammanhanget. I den klassiska artikeln "Knowledge as a commodity and participatory research" beskriver Budd L. Hall (1979) hur forskare inom vuxenutbildning, verkamma i bland annat Tanzania och andra postkoloniala samhällen, började experimentera med metoder och utveckla alternativa kunskapsprojekt som utmanade den konventionella synen på vetenskaplig produktion. Hall menade att alla människor har kapacitet att engagera sig i intellektuellt arbete men att inte alla blir erkända som intellektuella eller som bärare av viktiga insikter. Detta påverkar i sin tur vem som har privilegiet och makten att bestämma vad som ska betraktas som kunskap och vad som förkastas som "ovetenskapligt".

Participatory research i dess radikala form utmanar den konventionella synen på forskarens roll som en distanserad expert. Relationen med deltagarna ska i stället baseras på dialog och gemensamma reflektioner där utgångspunkten är den verklighet som är deltagarnas vardag. Hall (1979) menade kortfattat att de centrala komponenterna i detta förhållningssätt är följande:

- Problemet formuleras, definieras, analyseras och löses av deltagarna gemensamt.
- Målet med forskningen är en radikal förändring av den sociala verkligheten och förbättrade livsvillkor för dem som är involverade.
- Deltagarna ska involveras i hela forskningsprocessen.
- Deltagare från förtryckta och marginaliserade grupper ska involveras.
- Den deltagande processen ska medverka till att skapa medvetande om egna resurser och mobilisera deltagare att bli självständiga.
- Forskningen ska skapa mer precisa och autentiska analyser av den sociala verkligheten.
- Forskaren ska också vara en aktiv deltagare i den lärande processen och de aktiviteter och handlingar som föreslås till följd av den.

Paralleller kan lätt dras mellan denna syn på forskning och mer radikala traditioner inom folkbildning, socialt arbete och det som i svensk kontext ibland kallas för samhällsarbete (*community work*). Med avstamp i ensamstående mödrars vardagsliv byggde SPAN under årens lopp upp ett utbildningscenter i *inner-city* Bristol som också innefattade socialt stöd, rådgivning, vuxenutbildning, barnomsorg och möjligheter till kollektiv mobilisering kring frågor som berörde deltagarna. Resultat från deltagande kunskapsprojekt användes både för att förbättra organisationens egna verksamheter, som i mångt och mycket var en form av radikalt socialt arbete i prak-

tiken (jfr Dahlstedt m.fl. 2022), och för att påverka beslutsfattare och andra viktiga stödfunktioner i samhället. Samverkan med universitet handlade inte bara om forskning, utbildningscentret erbjöd även en möjlighet för universitetsanställda lärare att praktisera kritisk pedagogik med deltagare med mycket olika utbildningsbakgrund genom fristående kortare kurser som skapades gemensamt. Kontexten som detta arbete utvecklades inom var central både som katalysator och som möjliggörare för det fortsatta arbetet med deltagande kunskapsprojekt. Men för att förstå hur det gick till behöver vi gå tillbaka till hur det hela började och vilken betydelse det kom att ha för den fortsatta utvecklingen.

En möjliggörande kontext

När *Bristol One Parent Project* (BOPP) initierades av en grupp ensamstående mammor i mitten av 1980-talet var stödet för självorganiserade aktivistiska grupper mycket begränsat i Storbritannien (Cohen & Samzelius 2021). I stället vände BOPP blicken mot den Europeiska Gemenskapen, som under denna tid lanserade ett nytt ambitiöst fattigdomsprogram (Room 1984). Programmet byggde på principen att alla berörda grupper skulle engageras i lokala projekt och kommissionen förde fram "en rad olika metoder av innovativ karaktär för hur man politiskt kunde arbeta mot fattigdom" (Johansson 2012 s. 135). Flera av projekten som finansierades, bland annat BOPP, "byggde på aktionsforskning som medel för att utveckla metoder som kunde bekämpa fattigdom på ett mer effektivt sätt" (Ibid.).

BOPP:s medlemmar lade snart märke till att de var den enda gräsrotsorganisationen för ensamstående föräldrar som var involverad i kollektiva aktionsorienterade kunskapsprojekt mot fattigdom, rasism och diskriminering i Storbritannien och i Europa. Det utmynnade i diskussioner om att starta ett nätverk som kunde uppmuntra och inspirera fler grupper att medverka. Nätverket fick namnet *Single Parent Action Network* (SPAN), det sökte medel från det tredje europeiska fattigdomsprogrammet och blev ett av de projekt som valdes ut för att delta.

De finansierade projekten var tvungna att möta en rad kriterier stipulerade i programförklaringen. Den första principen var att de skulle utgå ifrån ett multidimensionellt förhållningssätt och inte enbart arbeta för att motverka ett problem av en specifik kategorisk tillhörighet. I stället förespråkades en sammanlänkad och samordnad handlingsplan som var både holistisk och systematisk i sin natur. Detta synsätt passade väl in med hur ensamstående mödrar själva förstod sina vardagsliv och de multipla faktorer som medverkade till deras marginalisering i det brittiska samhället. Den andra principen handlade om samverkan mellan olika aktörer, ifrån olika samhällssektorer, eftersom ingen enskild organisation på egen hand kan verka för inkludering av marginaliserade grupper.

Slutligen, och kanske viktigast ur ett deltagande perspektiv, är att personer med egen erfarenhet av marginalisering och exkludering skulle involveras i beslutsfattande organ. Detta för att utmana den traditionella beskrivningen av dem som ”målgrupper” eller ”brukare” och i stället se dem som aktiva medlemmar i lösningsfokuserade nätverk (Commins 1995). Även SPAN:s styrelse var baserad på dessa principer eftersom majoriteten av medlemmarna hade egna erfarenheter av att vara ensamstående föräldrar och/eller representera självorganiserade grupper för marginaliserade ensamförsörjande barnfamiljer med olika etnisk bakgrund. Detta var också reflekterat bland de anställda.

Frågan om EU:s fattigdomspolitik, och arbetet med sociala rättigheter, har varit kontroversiell och föranlett många diskussioner mellan medlemsstater (Johansson 2012). Min ambition är inte att gå in på det i närmare detalj, men det som är intressant i sammanhanget är hur de tidiga och mer aktivistiskt inriktade programmen skapade möjligheter även för mindre gräsrotsgrupper att etablera sig och medverka i transnationella sammanhang. För SPAN blev den europeiska finansieringen en katalysator för den fortsatta verksamhetsutvecklingen, uppbyggnaden av både ett nationellt nätverk och för internationellt deltagande i forum, som *European Anti-Poverty Network* och *European Network Against Racism*.

Även andra aspekter som uppmuntrats i det europeiska programmet fortsatte att vara viktiga, bland annat lärande utvärderingar, att synliggöra arbetet genom att dela erfarenheter i publikationer och olika dialogforum, transnationella erfarenhetsutbyten och främjandet av samarbeten och solidaritet mellan marginaliserade grupper med olika erfarenheter och bakgrund. Detta skedde till exempel genom medverkan i *The UK Coalition Against Poverty* och dess initiativ *The Commission on Poverty, Participation and Power* som var ett ambitiöst deltagande kunskapsprojekt som handlade om att belysa och fördjupa förståelsen för hur fattigdom, social orättvisa och ojämlika maktförhållanden upplevs av dem som är drabbade (del Tufo & Gaster 2002). Det här arbetet har bland annat citerats av den framstående kritiska fattigdomsforskaren Ruth Lister (2004) som grundläggande för hennes fördjupade förståelse för hur fattigdom påverkar människor.

Från marginalisering till inkludering

Det europeiska fattigdomsprogrammet fick ett abrupt slut under den andra hälften av 1990-talet och i stället sattes alltmer fokus på ökad sysselsättning. 1999 proklamerade den brittiske premiärministern Tony Blair att barnfattigdom skulle utrotas inom en generation och fokus riktades mot den stora grupp ensamstående föräldrar, framför allt mödrar, som under decennier förpassats till välfärdsstatens marginaler. Genom att främja deras inkludering på arbetsmarknaden menade man att barnfat-

tigdomen i Storbritannien skulle minska (Finn 2011). Fram till 2008 fanns det inga krav på att ensamstående föräldrar med barn under 16 år skulle söka arbete. Därför fanns det inte heller någon barnomsorg eller fritidsverksamhet i många försummade bostadsområden, vilket gjorde övergången från försörjningsstöd till arbete och självförsörjning svår. Denna kontext är viktig för att förstå sammanhanget inom vilket SPAN verkade.

Regeringens nya fokus innebar nya strategiska möjligheter att utveckla verksamhet och deltagande kunskapsprojekt. Större chanser att arbeta och en mer utbyggd barnomsorg skulle kunna innebära positiva förändringar för många familjer, men för SPAN:s medlemmar var det också viktigt att nya initiativ utgick från deras levda erfarenheter och inte enbart politiska mål. SPAN sökte därför medel från *Big Lottery Fund* för att på egen hand leda ett deltagande forskningsprojekt. Det övergripande målet var att påverka policyutvecklingen av arbetsmarknadsprogram som riktade sig mot ensamstående föräldrar. Syftet var dock bredare än så eftersom det också handlade om att möjliggöra för ensamstående föräldrar att reflektera över sina egna erfarenheter av de pågående välfärdsreformerna och att ge förslag på lösningar som fungerade med vardagslivets komplexitet.

Med projektet ville SPAN möjliggöra för deltagare att uttrycka erfarenheter och ge förslag på lösningar i direkt dialog med beslutsfattare och verksamheter för att medverka till en ökad förståelse. Projektet gick under namnet *Participatory One Parent Proofing* (POPP) och genomfördes i samverkan med ytterligare fyra organisationer för ensamstående föräldrar som var medlemmar i nätverket. Totalt medverkade 65 föräldrar från olika delar av Storbritannien. Resultaten och rekommendationerna från workshoppar sammanfattades och presenterades i en rapport och en handbok (Giullari 2007; Giullari & Wrigth 2007). En grupp av 10 ensamstående mammor som fått möjlighet att delta i utbildningar i politisk påverkan, media och policy presenterade sedan resultaten i det brittiska parlamentet. Det var min roll att planera, stötta och möjliggöra möten mellan mödrar och beslutsfattare.

Det unika med POPP-projektet var att det leddes av en disputerad forskare, Susana Giullari, som var anställd direkt av SPAN. Detta underlättade möjligheten att arbeta utifrån det förhållningssätt som förespråkades av Hall (1979) och de mer radikala traditionerna inom *participatory research*. Forskaren var en deltagare, även i de delar som handlade om medvetandegörande och politisk påverkan. Redan etablerade relationer och tillit mellan organisationer, anställda och deltagare gjorde det enklare att hantera och kritiskt reflektera över maktrelationer och hur dessa kan vara både begränsande och möjliggörande för handling och lärande för alla involverade oberoende av status (Hilsen 2006). I deltagande kunskapsprojekt som är genuint samskapande är gemensam dialog och reflektion också den enda möjligheten att lösa meningsskiljaktigheter eller etiska frågor (Williamson & Prosser 2002).

I slutskedet av POPP-projektet utlyste *Big Lottery Fund* forskningsmedel för civilsamhällets samverkan med universitet. SPAN sökte medel tillsammans med en grupp forskare som var anställda vid *University of the West of England (UWE)* och tilldelades anslag för en treårig studie som syftade till att följa ensamstående föräldrars upplevelser av välfärdsreformerna över tid. Fokus låg på erfarenheter av det stöd och de utbildningsmöjligheter som erbjöds och hur detta kom att påverka deltagarnas arbetsmöjligheter, välmående och föräldraskap. En annan viktig komponent var involveringen av ensamstående föräldrar som *co-researchers*, vilket är en relativt vanlig metod inom deltagande forskning som bedrivs i samverkan med universitet (Schubotz 2020). För SPAN var det också viktigt att kunna erbjuda föräldrar möjligheten att få kvalifikationer och erfarenheter som kunde leda till personlig utveckling, *empowerment*, kollektiv praxis och handling utifrån ett mer traditionellt PR-perspektiv. Upplevelserna av att delta i projektet som *co-researchers* utvärderades av forskare från UWE och redovisades i form av vinjetter i slutrapporten (Haux m.fl. 2012a; Haux m.fl. 2012b).

Betydelsen av möjliggörande resurser, som barnomsorg, utbildning och närvarande personal som ger stöd både till individer och gruppen, var framträdande i datamaterialet från intervjuerna och fokusgrupperna med medforskarna. Utifrån dessa redogörelser går det också att utläsa att byte av personal fått en negativ inverkan och att flera medforskare kände att det inte hade kommunicerats på ett lämpligt sätt (Haux m.fl. 2012a). Projektet leddes av SPAN, som också ansvarade för att anställa den personal som skulle agera ”brygga” mellan universitetet, organisationen och deltagarna. Först rekryterades en person från civilsamhället, med begränsad erfarenhet av forskning, som skulle fungera som stöd till deltagarna och agera som ”spindel i nätet”. Denna person slutade ungefär i mitten av projektet under en period som var avgörande för insamling av data och analys. Hennes ersättare kom att bli en person med större erfarenhet av denna del av arbetet, men med mer begränsad kunskap om stöttande *community work*.

Spänningar och konflikter mellan en mer flexibel *community work approach* och mer rigida kriterier och forskningstraditioner kan lätt uppstå och påverka relationer likväl som förväntningar (Barke m.fl. 2020). I dag, när jag själv är en del av akademien och har tid att reflektera kring de här processerna, ser jag hur det hade kunnat vara värdefullt att också i större utsträckning utvärdera samarbetet mellan SPAN och universitetet. Projektet var på många sätt unikt. Kanske framför allt för att den ursprungliga forskningsidén kom från SPAN som bjöd in forskarna. Genom att SPAN ansvarade för budgeten hade vi en större kontroll över hur resurserna fördelades och användes. På så vis var det snarare så att forskarna fick förhålla sig till SPAN:s principer och arbetsmetoder, vilket gjorde maktojämlikheter mindre synliga än vad som kan vara fallet när resursfördelningen är den motsatta. Samtidigt fanns det också tydliga spän-

ningar mellan den mer radikalt deltagande approachen som SPAN utgick ifrån och de krav som ställs på tid och stringens inom vetenskaplig forskning, vilket även kom att påverka upplevelser och erfarenheter bland dem som involveras som medforskare.

När tiden inte räcker till

Tidsandan och den välfärdspolitiska kontexten kom dock snabbt att förändras till följd av finanskrisen år 2008 och nya politiska prioriteringar. Stora nedskärningar inom välfärdsområdet genomfördes i snabb takt i Storbritannien och hårdare krav ställdes på dem som stod utanför arbetsmarknaden. Även SPAN började se hur fler ensamstående föräldrar drabbades av sanktioner genom indraget bistånd, ibland till följd av ett missat möte eller ett sjukt barn (Dewar 2013). De hårdare kraven påverkade även organisationen eftersom finansieringen i allt större utsträckning kom att knytas till förväntningar på ett snabbt inträde på arbetsmarknaden. Trots att SPAN inte fick ökade, snarare minskade, resurser blev en växande skara av kvinnor hänvisade till vårt utbildningscenter av arbetsförmedlingen och andra stora aktörer som sysslade med "rustning och matchning". Förändringarna blev också synliga i utvärderingen som kollegorna från UWE gjorde med medforskarna vars ambitioner förändrades över tid. I början av projektet hade flera av medforskarna uttryckt att de hade planer för vidare studier och att de ville söka sig till specifika yrken. I slutet av projektet hade de ändrat inställning eftersom deras barn nu började komma till den ålder då mödrarna skulle omfattas av aktiveringskrav. Flera uttryckte att det är bättre att söka vilket jobb som helst än att behöva underkasta sig myndighetskrav.

År 2013 blev SPAN inbjudna att delta i ett nytt ambitiöst medskapande forskningsprojekt av Bristols och Cardiffs universitet – *Productive Margins: Regulating for Engagement*. Avsikten med *Productive Margins* beskrevs på följande vis: "I termen *productive margins* förkroppsligar vi en förståelse för att människor och *communities* som är utestängda från deltagande i de regelverk som påverkar deras dagliga liv har expertis, erfarenhet och kreativitet som kan vara politiskt produktiva."³ Genom att mötas som jämlika parter inom ramen för ett "forskningsforum" var tanken att forskare som var anställda vid universitet och representanter för gräsrotsorganisationer gemensamt skulle arbeta fram forskningsfrågor och initiera projekt. Jag utsågs som representant för SPAN i dessa forum, eftersom jag under många år och i olika sammanhang agerat som brygga mellan akademien, organisationen och medlemmarna.

Begreppet *co-produced research*, eller samskapande forskning som det benämns på svenska, har sedan 2010-talets början använts flitigt inom akademien i Storbritannien

3 Mer information finns på projektets webbplats: <https://productivemargins.blogs.bristol.ac.uk/>

(Beresford & Carr 2012). Samskapande beskrivs ofta som en metod som syftar till att balansera maktförhållanden mellan universitet, civilsamhälle och ibland även ”brukare”, eller boende på en specifik plats, på ett sätt som kan främja sammanförandet av kompletterande färdigheter, kunskap, erfarenhet och expertis (Facer & Enright 2016). Samskapande under dessa former var dock nytt för SPAN och utfallet av vårt deltagande var osäkert och otydligt. Skulle det generera ett projekt som var av intresse för SPAN:s medlemmar? Skulle vi få tillräckligt med resurser för att kunna medverka på ett konstruktivt sätt? Tid blev snabbt en fråga som jag reflekterade över och som skapade frustration både hos mig och representanter för andra gräsrotsorganisationer, där majoriteten av medlemmarna levde under stor tidspress och svåra livsvillkor. Dels handlade det om vår egen tid som representanter för dessa organisationer och det faktum att vi såg akademiker som oförstående inför den tidspress som vi arbetade under, dels om den tidsfattigdom och reglering av tid som våra medlemmar, det vill säga de personer som i ett senare skede förväntades medverka i forskningsprojektet, var drabbade av. Tidspressen handlade så klart till stor del om det nya politiska och ekonomiska sammanhang som vi nu verkade i.

Utifrån vårt perspektiv hade de akademiker som skrivit projektplanen inte beaktat de här aspekterna i tillräckligt hög grad. För att få upp frågan på bordet för diskussion, skrev jag ett kort paper som jag delade med forskningsforumets medlemmar. När en grupp representanter för medverkande gräsrotsorganisationer sedermera fick möjlighet att skriva ett kapitel i en bok inom ramen för projektet, utvecklade vi ytterligare våra tankar kring betydelsen av tid. Framför allt ville vi lyfta hur den tidspress och reglering av tid som människor som lever i välfärdsstatens marginaler utsätts för också kan spela en roll i samskapande projekt. Tid kan verka både som en mekanism för exkludering och inkludering. Detta, påpekade vi, måste beaktas i samskapande processer som har som syfte att skapa mer jämlika partnerskap mellan akademiska institutioner och små gräsrotsorganisationer och deras medlemmar (Cohen m.fl. 2017).

Samverkansprojekt som syftar till att överbygga intressekonflikter mellan forskning, civilsamhälle och marginaliserade grupper, liksom *Produktive Margins*, är av sin natur komplexa (Thomas-Hughes 2018). Detta blir särskilt tydligt i skärningspunkten mellan de olika arenorna och för de medarbetare som agerar som ”bryggor” mellan forskare, organisationer och individuella deltagare. Därav blir det också synnerligen viktigt att även dessa medarbetare får en chans att dela både framgångar och misslyckanden och att öppna upp för rum där positiv och kritisk reflektion är möjlig (Barke m.fl. 2020).

Deltagande principer och nya sammanhang

Efter att ha tillbringat över 20 år utomlands återvände jag till Sverige år 2015. Jag började då arbeta med kunskapsutveckling och påverkan inom programområdet socioekonomisk utsatthet på Rädda Barnens Sverigeprogram. Två år senare fick jag möjligheten att doktorera inom socialt arbete genom ett samarbetsavtal mellan Rädda Barnen och Malmö universitet. Jag hade till att börja med hoppats att jag skulle kunna samverka med kollegor och verksamheter inom Rädda Barnen under liknande villkor som jag en gång gjort på SPAN. Men utan möjligheten och tiden att utveckla en gemensam förståelse för principer, praktik och etiska förhållningssätt var ett sådant samarbete inte realistiskt. Jag var inte längre del av en organisation som byggts upp underifrån och från grunden utifrån deltagande principer, där vi delade en ömsesidig förståelse för vad ett sådant arbetssätt innebar i praktiken.

Även den välfärdspolitiska kontexten som mitt forskningsprojekt utfördes inom var annorlunda än den jag arbetat inom i Storbritannien. Huvudsyftet med avhandlingen var att undersöka utrikesfödda ensamstående mödrars erfarenheter av hemlöshet och fattigdom inom den svenska välfärdsstaten. Kvinnorna som involverades i forskningen levde i mycket utsatta situationer och deras tid var ofta villkorad och styrd av myndighetskrav (Samzelius 2020). Problemen kring tid, som jag lyfte i relation till *Productive Margins*, framstod i denna kontext som ännu mer akuta. Eller som en av mammorna, Yasmin, uttryckte det i en intervju:

Just nu kan jag inte tänka på framtiden ... Jag har för många problem. Jag kan bara tänka en dag i taget. Hur jag ska hantera i dag. I morgon tänker jag på i morgon. Jag tänker bara en dag i taget.

Yasmin, som befann sig i akut hemlöshet med sina barn, beskriver hur den otrygghet som präglar familjens existens gör det svårt, eller nästintill omöjligt, att tänka på framtiden. Yasmins ord påminner oss om att vår relation till tid inte bara är personlig, utan att den också i mångt och mycket formas av yttre omständigheter och den sociala, politiska och ekonomiska kontext som vi befinner oss i. Yasmin fick ekonomiskt bistånd av socialtjänsten och förväntades att efterleva de krav som ställdes på att aktivt söka arbete och bostad samt att i detalj redovisa vilka aktiviteter hon medverkat i eller utfört. Tiden som krävdes för att ta hand om barn och att resa från det senaste tillfälliga boendet till skolor i en annan kommun eller stadsdel beaktades däremot inte. Yasmins tid var styrd, både av myndigheter som ställde krav och av förhållanden som var försvårande.

Deltagande forskning som avser att aktivt bidra till att förändra och motverka orättvisor, liksom den forskning som SPAN medverkade till att utveckla, har ofta som ambition att involvera människor som lever i välfärdsstatens marginaler. Samtidigt

blir det allt svårare för personer som befinner sig i Yasmins situation, både i Sverige och i Storbritannien, att styra sin egen tid och att vara delaktiga i kollektiva processer. Yasmin uttryckte vid flertalet tillfällen att hon ville få sin röst hörd när hon kände sig orättvist behandlad, men hennes tid för politiskt engagemang och aktivism var ytterst begränsad. Samtidigt blev hon en av mina nyckelinformanter eftersom hon proaktivt delade bilder från akutboenden, brev från socialtjänsten och annan information som var betydelsefull för att fördjupa kunskapen kring hemlöshet och fattigdom i Sverige. Yasmin och de andra kvinnorna som delade med sig av sina upplevelser och tankar var givetvis centrala för utvecklingen av den nya kunskap kring hemlöshet och fattigdom som jag slutligen presenterade.

Min avhandling är inte ett exempel på vad som vanligtvis skulle beskrivas som deltagande forskning. Däremot vill jag hävda att den är en del av ett bredare deltagarorienterat kunskapsprojekt där levda erfarenheter av fattigdom och social utestängning är centrala för analysen och tolkningen av resultaten. När marginaliserade grupper tilldelas epistemisk auktoritet och deras upplevelser erkänns som viktiga för utvecklingen av ny kunskap om fattigdomens och hemlöshetens konkreta konsekvenser bekräftar vi att deltagandet är betydelsefullt. För Yasmin var det viktigt att berätta, annars blir, menade hon, ”våra problem isolerade och allmänheten vet inte vad som händer”.

När de strategiska möjligheterna för marginaliserade grupper är ytterst begränsade och när levnadsvillkor är så pass försvårande att allt fokus handlar om att hantera vardagen, uppstår nya dilemman för forskare som har som ambition att aktivt bidra till att förändra och motverka orättvisor. I avhandlingen skriver jag mer utförligt om de etiska dilemman som kan uppstå men också om det ansvar som det innebär att få insikt i ett socialt lidande (Samzelius 2020). Enligt Ian Wilkinson (2004) bör vi se detta som en drivkraft för en etisk debatt om vår samtid. Det innebär också att vi som forskare bör utgå från en tydlig etisk kompass där kritisk reflektion kring vårt handlande i relation till andra är centralt. Genom att inte ta saker för givna och genom att försöka se och förstå olika perspektiv, kan vi medverka till att synliggöra och bekräfta den komplexitet, de motsägelser och den tvetydighet inom vilken vi verkar. Etik i det här sammanhanget handlar inte om att följa riktlinjer eller regler, utan snarare om att ifrågasätta, utmana, känna och agera (Banks 2011). Det bör också vara avgörande för hur vi resonerar om deltagande forskning och vad som är etiskt riktigt och genomförbart.

Avslutande diskussion – kunskapsprojekt i dialog med en ständigt föränderlig kontext

Deltagande processer kan initieras och ledas både inom och utanför akademien, vilket jag diskuterat i artikeln genom att redogöra för olika projekt som jag arbetat med under de senaste 20 åren. Jag visar också att det är viktigt att ha en förståelse för hur social mobilisering och aktivism underifrån ofta samspelar i växelverkan med den akademiska utvecklingen av deltagande och samskapande forskning (Beresford & Carr 2012). Som Patricia Hill Collins (2017) påpekat så är även den bredare politiska, ekonomiska och sociala kontexten viktig för att förstå hur den här typen av kunskapsprojekt kan komma att utvecklas i praktiken. Den förståelsen är betydelsefull för att vi ska kunna identifiera hur strategiska möjligheter till deltagande kan öppnas upp eller stängas ner för grupper som befinner sig i välfärdsstatens utkanter.

Jag inledde med att redogöra för den mer radikala deltagarorienterade tradition som utvecklades under 1960- och 70-talen och som låg till grund för SPAN:s utveckling av verksamheter och samarbeten. Betydelsen av marginaliserade ensamstående mödrars ”innovativa och praktiska förhållningssätt till moderskap under förtryckande förhållanden” (Collins 1991 s. 133) lyfts också fram som viktig för utvecklingen inom delar av den kritiska forsknings- och kunskapstraditionen samt de mer radikala formerna av socialt arbete, även om denna roll sällan uppmärksammats (jfr Naples 1998).

Att involvera människor, i synnerhet kvinnor som också ansvarar för barn och som lever under svåra livsvillkor, i deltagarorienterat kunskapsprojekt kräver engagemang, resurser, tid och tillit. Det utbildningscenter och de olika stödfunktioner som SPAN utvecklade i Bristol samt nätverksbyggande och etableringen av kontakter med andra gräsrotsgrupper möjliggjorde ett sådant arbete. Det var en plats, ett sammanhang och ett socialt arbete som skapats av och för ensamstående mödrar utifrån självidentifierade behov.

I socialt och ekonomiskt utsatta områden i Bristol och andra delar av Storbritannien fanns en stor koncentration av ensamstående mödrar som var arbetslösa men bofasta. Därför fanns det också en grogrund för kollektiv mobilisering och självorganisering med syfte att utmana politik, men också att stötta varandra att uppnå bättre livsvillkor. Mödrar med olika klass- och utbildningsbakgrunder marginaliserades på grund av bristen på barnomsorg och diskriminerande arbets- och bostadsmarknader. Gemensamma erfarenheter av isolering och utestängning medverkade till att mobiliseringen skedde intersektionellt, över etniska och kulturella skiljelinjer. Kanske viktigast av allt utifrån ett deltagande perspektiv var dock att det inte fanns några krav på motprestation för bidrag från staten. Det gjorde att det fanns tid att mötas och att göra saker som var utvecklande både för individen och kollektivet.

Att grundandet av organisationen sammanföll med en period av aktivistiskt

orienterade fattigdomsprogram inom EU som finansierade små lokala grupper var avgörande som katalysator för det fortsatta arbetet. Detta illustrerar hur bredare ideologiska strömningar samt de möjligheter till finansiering för olika grupper som öppnas upp kan vara avgörande. Principerna som programmen var grundade i gav organisationen ett viktigt stöd för att kunna utvecklas i en deltagarorienterad och aktivistisk anda genom solidaritet och gemensamt lärande över nationsgränser. Det hade inte varit möjligt utan stöd från EU under en period i Storbritanniens historia som präglades av en mix av neoliberalism och konservativ moralpolitik.

Under *New Labour* förändrades den politiska och ekonomiska kontexten med ett större fokus på arbetsmarknadsintegrering, som en åtgärd för att bekämpa fattigdom. Det öppnade upp för nya inhemska möjligheter till finansiering av deltagande projekt både för civilsamhället och akademien. SPAN hade tidigare erfarenhet av att samverka med akademiker, men nu gjordes de första försöken att utföra deltagande forskningsprojekt i samverkan med universitet, som också tillförde finansiella resurser till organisationen. Som jag redogjort för i artikeln, blir tiden för att utveckla en gemensam förståelse för olika förutsättningar, principer, praktiker och etiska förhållningssätt som guidar engagemang avgörande för hur processen upplevs av olika parter (Facer & Enright 2016). Det är inom ramen för dessa processer som spänningar och motsättningar mellan små gräsrotsorganisationer och akademiska institutioner synliggörs. Det är viktigt att de inte ignoreras. Helen Thomas-Hughes har föreslagit att *mess*, det vill säga rörlighet, ”som ramverk stärker oss i att identifiera spänningar, begränsningar, konflikter och maktrelationer inom samskapande som meningsfulla och användbara delar av våra forskningsberättelser” (2018s. 239).

I akademisk litteratur om deltagande forskning läggs ofta fokus på just maktrelationer mellan de olika parterna i ett projekt. Detta är så klart viktigt, men genom att belysa den bredare välfärdspolitiska kontexten har jag i artikeln också velat lyfta fram hur den tidspress som marginaliserade grupper i en allt större grad utsätts för också kan komma att påverka förutsättningarna för att delta i utvecklingen av kunskapsprojekt. I synnerhet i deltagande eller samskapande forskningsprojekt som kräver en aktiv medverkan under en längre tid. Krav på motprestationer och risk för sanktioner inom exempelvis det ekonomiska biståndet kan skada tilliten mellan underordnade grupper och personer som ses som representanter för offentliga institutioner.

Därav menar jag att alla som har betalt för att involvera människor i olika former av mobiliserande kunskapsprojekt, oavsett om vi arbetar inom det civila samhället, inom akademien eller annan typ av offentlig verksamhet, behöver tänka till kring vad som är rimligt och möjligt. Här blir den kritiska reflektionen och en respektfull dialog med medmänniskor som befinner sig i utsatta situationer viktig för hur vi går vidare. Hur kan vi fortsätta att utveckla och bygga vidare på den mer radikala deltagande traditionen, men i nya sammanhang och under nya former? Hur kan denna hjälpa

till att synliggöra utmaningar och spänningsfält som är viktiga för det sociala arbetets praktik?

Berättelsen om en organisation som SPAN, och dess relation till deltagande kunskapsprojekt och ett radikalt socialt arbete, grundas givetvis i särskilda erfarenheter. Likväl hoppas jag att den kan uppmuntra till djupare reflektion, lärande och solidaritet över gränser och till förmån för gemensamma projekt för social rättvisa i dess bredare bemärkelse. I en värld där klyftorna mellan olika grupper i samhället ökar och alltmer fokus läggs på kvantifierbar kunskapsproduktion kan deltagande kunskapsprojekt fortsatt tillföra alternativa berättelser om vår samtid. Det är berättelser som kan vara avgörande för utvecklingen av ett socialt arbete och kan göra skillnad på riktigt för människor som lever i utsatthet. De kan också medverka till att levandegöra diskussionen kring hur kunskap genereras, vems kunskap som räknas och vem som avgör hur kunskapen värderas. Det behöver ske både i dialog med historien och samtiden, över tid och i nya rum.

Referenser

- Banks, S. J. (2011). Ethics in an age of austerity: social work and the evolving new public management. *Journal of Social Intervention: Theory and Practice*, 20(2), 5–23. 9101.pdf (dur.ac.uk)
- Barke, J., Thomas-Hughes, H. & Howard, M. (2020). Reflections from the field: researchers' experiences of co-production. *Research for All*, 4(2), 169–79. Online. <https://doi.org/10.14324/RFA.04.2.0>
- Beresford, P. & Carr, S. (2012). *Social care, service users and user involvement*. Jessica Kingsley Publishers.
- Cohen, S., Herbert, A., Evans, N. & Samzelius, T. (2017). From poverty to life chances: framing co-produced research in the productive margins programme. I: A. Ersoy (red.), *The impact of co-production: from community engagement to social justice*. Policy Press.
- Cohen, S. & Samzelius, T. (2021). *Single mothers' liberation: intersectional solidarity*. Paper presenterat på European Sociological Association's 15th Conference, Barcelona, Spain.
- Collins, P. H. (1991). *Black feminist thought: knowledge, consciousness, and the politics of empowerment*. Unwin Hyman.
- Collins, P. H. (2017). The difference that power makes: intersectionality and participatory democracy. *Investigaciones Feministas*, 8(1), 19–39. doi: <https://doi.org/10.5209/INFE.54888>
- Commins, P. (1995). Social exclusion in the context of the European Union's Third Poverty Programme. *Družboslovne razprave*, 11(19–20), 137–150. dr19-20Commins.PDF (uni-lj.si)
- Dahlstedt, M., Gruber, S., Herz, M. & Lalander, P.(2022). Socialt arbete – rörelse, motstånd, förändring. Lund: Studentlitteratur.
- del Tufo, S. & Gaster, L. (2002). *The co mmission on poverty, participation and power: an evaluation*. The Commission on Poverty, Participation and Power: an evaluation | JRF
- Dewar, L. (2013). *Is the work programme working for single parents? An analysis of the experience of single parents on the work programme*. Single Parent Action Network.
- Facer, K. & Enright, B. (2016). *Creating living knowledge: The Connected Communities Programme*,

- community university relationships and the participatory turn in the production of knowledge.* University of Bristol/AHRC Connected Communities.
- Finn, D. (2011). Ending child poverty in the United Kingdom: lessons from New Labour's strategy. *Canadian Review of Social Policy*, 65/66, 139–153.
- Freire, P. (2021). *De förtrycktas pedagogik*. Trinambai.
- Giullari, S. (2007). *Proofed for parents by parents: participatory one parent proofing: findings*. Single Parent Action Network.
- Giullari, S. & Wrigth, P. (2007). *Proofed for parents by parents: participatory one parent proofing: toolkit*. Single Parent Action Network.
- Hall, B. L. (1979). Knowledge as a commodity and participatory research. *Prospects*, 9(4), 393–408.
- Haux, T., Salmon, D., Taylor, L. E., Deave, T., Cohen, S., Dewar, L. & Samzelius, T. (2012a). *A longitudinal qualitative study of the journeys of single parents on job seekers allowance*. Project Report. Single Parent Action Network/University of the West of England.
- Haux, T., Salmon, D., Taylor, L., Deave, T., Cohen, S., Dewar, L. & Samzelius, T. (2012b). A longitudinal qualitative study of the journeys of single parents on Jobseeker's Allowance. *Journal of Poverty and Social Justice*, 20(3), 337–342.
- Hilsen, A. I. (2006). And they shall be known by their deeds: ethics and politics in action research. *Action Research*, 4(1), 23–36. <https://doi.org/10.1177/1476750306060539>
- Johansson, H. (2012). Kontroverser mellan Europeiska unionen och medlemsländer: EU:s fattigdomsagenda under tre decennier. I: H. Swärd & L. Engelmark (red), *Fattigdom utan gränser*. Carlssons.
- Lister, R. (2004). *Poverty*. Polity Press.
- Nadasen, P. (2005). *Welfare warriors: The Welfare Rights Movement in the United States*. Routledge.
- Naples, N. A. (1998). *Grassroots warriors: activist mothering, community work and the war on poverty*. Routledge.
- Room, G. (1984). Learning from each other: social policy innovation through cross-national action-research. *Community Development Journal*, 19(2), 104–111.
- Samzelius, T. (2020). *A vicious circle of silent exclusion: family homelessness and poverty in Sweden from a single-mother perspective*. Doktorsavhandling, Malmö universitet.
- Schubotz, D. (2020). *Participatory research: why and how to involve people in research*. SAGE Publications Ltd. <https://methods-sagepub-com.proxy.mau.se/book/participatory-research>
- Starrin, B. (1993). Participatory research: att skapa kunskap tillsammans. I: J. Holmer & B. Starrin (red.), *Deltagarorienterad forskning*. Studentlitteratur.
- Thomas-Hughes, H. (2018) Ethical "mess" in co-produced research: reflections from a U.K.-based case study. *International Journal of Social Research Methodology*, 21(2), 231–242. doi: 10.1080/13645579.2017.1364065
- Wilkinson, I. (2004). The problem of "social suffering": the challenge to social science. *Health Sociology Review*, 13(2), 113–121. <https://doi.org/10.5172/hesr.13.2.113>
- Williamson, G. R. & Prosser, S. (2002). Illustrating the ethical dimensions of action research. *Nurse Researcher*, 10(2), 38–49. doi: 10.7748/nr2003.01.10.2.38.c5887